

Balázs Mihály

Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont – Pécs – Az építész nézőpontjából

Azt hiszem, hogy egy írás címe fontos az olvasónak. Azért említem ezt, mert ez az írás hosszú ideig „Az ötlettől a megvalósulásig, az építész szemével” munkacímmel élt fejemben, ami azonban időközben megváltozott. Zavart az „ötlet” szó, ami nálam leginkább az egyéni szellem szárnyalásához kapcsolódik. Újra meg újra tudatosult bennem az a sokszor átélt és megfogalmazott felismerés, hogy az építészet közösségi műfaj. A ház nem egyetlen ember alkotása, nem egyetlen ötlet, hanem egy tudatosan felépített közös koncepció megvalósítása. Sok idő telik el, amíg az ötlet koncepcióvá nemesedik, ebben (de csak ebben) valóban meghatározó az alkotó építész személye. Bizonytalansággal töltött el az is, hogy nem tudhatom, ötletként mikor, kinek a fejében fogant a könyvtárépítés gondolata. Azt is szeretném kifejezésre juttatni, hogy alkotóként fontos nekem egy ház megszületése, ünnepi a megvalósulás pillanata, de legalább annyira fontosak az azt következő hétköznapi napok. A történet még csak elkezdődött.

Európa Kulturális Fővárosa (EKF) – könyvtárépítés

„2005. október 19-én hatalmas örömnepet tartottak Pécsen: megszületett a döntés, hogy Magyarország Pécs városát jelöli 2010-re Európa Kulturális Fővárosának” – így indítja „Köz Tér Köz” című könyvét *Somogyi Krisztina*. Az ötletek begyűjtésén ekkor már rég túl volt a város, itt a tervezés vette kezdetét. Közös elhatározás született a funkcionális programról és a hely kiválasztásáról, majd két évvel később a nemzetközi tervpályázat kiírásáról, amely már alapvetően behatárolta az építészeti lehetőségeket. A tervpályázati felhívás valójában egy nyílt kérdésfeltevés: hogy tudok-e, akarok-e a kérdésre válaszolni, szabad elhatározásom kérdése. Én akartam, mert régóta izgatott a könyv, a könyvtár kérdése. A pécsi könyvtár számomra azért kiemelkedően fontos, mert tervezése során olyan gondolattöredékek rendeződtek bennem egyggyé, amelyek már évtizedek óta foglalkoztattak.

Könyv – tudás – könyvtár

Személyes tapasztalataimból kiindulva talán indokolatlanul merész általánosítással tettem fel az első kérdést: mit is jelent a ma emberének a könyv? A könyv attribútum, mely szerzőjét, őrzőjét, olvasóját nevének kimondása nélkül teszi felismerhetővé és beazonosíthatóvá az emberi kultúra

kiterjedt világában. Nem valamiféle felsőbbrendűség jelvénye, inkább csak egyféle módja a történelmi idők során szerzett közös tapasztalat és az azokon alapuló következtetések sűrítésének, hagyományozásának. Ahogy a búzaszem múltként magában hordozza a nap melegét, a föld sóját, jövőként az élet reményességét. A könyv tárgya is, amely önmagában céltalan: értelmét betűinek, rajzainak olvasása jelenti. Mint az építészeti tér, amely személyes jelenlétünk hiányában pusztán üresség.¹ Pár évvel ezelőtt így válaszoltam egy könyvkiállítás kapcsán nekem feltett kérdésre. Ma ezt kissé pontosítanám: a könyv a tudós ember attribútuma. A jelző használatát az új információs technológiák elterjedése miatt érzem indokoltnak. Régebben az írás-olvasás kevesek kiváltsága volt. A középkorban a könyveket jobbára szerzetesek írták-másolták kézzel, az előállítás nehézkes technikája, költségessége miatt igen korlátozott számban. Ezekből az egyedi alkotásokból a nagyobb kolostorkönyvtárakban is csak néhány tucatnyi gyűlt össze, például a *Pannonhalmi Apátság* 1093-ban 72 kódexet mondhatott magáénak, de még a 15. század egyik legjelentősebb európai könyvtára, Mátyás Corvináinak gyűjteménye is alig néhány ezer kódexből állt csupán. A könyvnyomtatás feltalálását követően gyökeresen megváltozott a könyv

¹ Megjelent: *Kakukkiók – gondolat-jel-könyv*. Plusminus-vizuális intelligencia fórum – szerk. Somogyi Krisztina, 2005.

ismeretközlésben betöltött szerepe, kezdetét vette az információ áramlásának új korszaka. A mai új információs technológiák ismeretében sokan megkérdőjelezik a könyv létjogosultságát, én azonban úgy érzem, az információszerzésnek továbbra is valamennyi lehetőségére szükség van. Az új technikák nem kiváltják, hanem kiegészítik a régieket. Ahogy a kultúra történetében a beszéd korszakát követte a kép, majd az olvasás időszaka, úgy jelenik meg napjainkban a forradalmian új elektronikus média. A beszéd, a kép, a nyomtatott könyv ebben a viszonyrendszerben nem sorvad el, ellenkezőleg: még különlegesebbé válik, az internet mellett (amely talán a legbővebb, de korántsem a legtisztább forrás) a már valamiféleképpen rendszerezett ismeretek megértésének esélyét, a személyes jelenlét és az elmélyültség lehetőségét kínálja. Az olvasás sok tekintetben gazdagabb, az érzékszervek majd' összességét igénybevevő művelet. Látom a betűket, érintem a papírt, érzem illatát, hallok a végigpörgetett lapok suhogását. Az olvasottakat belső képpé formálom, ami próbára teszi, edzésben tartja képzelőerőm.

A technológiai újítások következtében a tudományos kutatások eredményei pillanatok alatt megjelennek és széles körben elérhetővé válnak a kommunikációs felületeken, ezért a régi és az új viszonya különösen izgalmas kérdés. Úgy tűnhet, a tegnapi tudása már elavult, a Gutenberg-galaxisnak, a könyvalapú társadalomnak sokak szerint leáldozott. De akkor mi célt szolgál ma egy könyvtár? A könyvtár befogadó, rendező, rendszerező szerepe mellett felértékelődtek korábban mellékesnek tűnő tulajdonságai, találkozási pont, közösségi hely, városi közéleti színtér lett. Furcsa ellentmondás persze, hogy ehhez a könyvtárnak egyszerre kell nyitottnak és zártnak, felszabadultnak és szigorúan ellenőrzöttnek lennie, ami alapvetően formálja és értelmezi az építészeti szempontokat.

Az ismeretek megszerzésének, megőrzésének, továbbadásának kérdései mélyen érintik a kultúra egész történetét, e folyamat hatékonyságának kiemelten fontos kritériuma az információ tudássá alakítása. Mára felerősödtek a tudás – egyén és társadalom életében betöltött – szerepére, az állandóság és változás kettősségére vonatkozó kérdések. A könyvtár az állandó tudás helye, azé a tudásé, amit évszázadok, sőt évezredek óta olyan értéknek gondol az ember, amelyet átörökíteni, újra és újra elsajátítani az egyén és a társadalom szempontjából is alapvető. Az állandóság iránti természetes és erős vonzalom mellett ugyanakkor létezik az up-to-date tudás, tehát az egyre gyors

sabb ütemben változó információ és ahhoz kapcsolódó korszerű tudás iránti érdeklődés is. E két kategória egyidejű jelenléte a változtatásra irányuló törekvés hajtóereje.

Hagyományos értelemben a könyvtár az elmélyülés, a koncentráció, az egyéni, összpontosított tanulás, művelődés helye. Személyes emlékeimben is erősen él híres történelmi könyvtárak – Pannonhalma, Sárospatak, Zirc, vagy akár a híres pécsi Klimó-gyűjtemény – szakrális csendje. Mindemellett a kultúra fogalmának szélesítése, az elitizmussal szembeni tágabb értelmezése a mai közegben számomra mégis alapvető. Ez nem új felismerés, régóta arra törekszem, hogy középületeim a megbízókkal és a használókkal pozitív kapcsolatba kerüljenek. A házon belüli és az azon kívüli közösségek egymáshoz való viszonya az építészet nyelvén a térkapcsolatok gondos kimunkálásával hatékonyan befolyásolható. A találkozási pontok, átjárások azonban nemcsak épület és környezete vonatkozásában érdekesek számomra, hanem általában építészet és város, vagy a könyvtár kapcsán a tudás és annak társadalomba való beilleszkedése tekintetében is. Nem szimbolikus értelemben hangsúlyozom ezt, hanem nagyon is konkrét valóságként élem meg, érdekel, hogy az új könyvtár vajon milyen embereket szólít meg, hív be.

Új könyvtárárpület Pécssett

Pécs gazdag történelmű multikulturális város, ahol a kortárs építészetnek korábban is kiemelt jelentősége volt, de az EKF évében különösen markánsan a kultúra részeként mutatkozott. Kezdetben elkésérített, hogy a könyvtár helyszínéül egy a történelmi városrészről távoli elhanyagolt, beépítetlen területet jelöltek ki, ezzel egyszerre vágva el a közvetlen illeszkedés kényszerét és lehetőségét. Kialakult és élt bennem egy idea a könyvtárról és egy ezzel összhangban nem lévő érzéshalmaz a városrészről, de sokáig nem találtam a városhoz vezető kapcsolódási pontokat sem szellemi, sem fizikai értelemben. Később ez az állapot arra sarkallt, hogy megfogalmazzam a város változásaival kapcsolatos építészeti meglátásaimat. A városról általánosságban azt gondolom, hogy komplex társadalmi jelenség, egy adott népesség anyagi-szellemi világának térben és időben folyamatosan változó léte. A változás ad esélyt talán arra is, hogy az új könyvtár tervezésekor megtaláljam a környezet irányába teendő helyes gesztusokat. De milyen az a világ, amelybe tervezek? A történelem egyes korszakaiban a város mindig a helyi közös-

ségek kultúráját közvetítette, ezt mutatja Pécs is. Ezzel szemben ma a sajátosságok háttérbe szorulnak, helyükbe egyre arctalanabb, tünékenyebb, ideiglenesebb, ugyanakkor a média révén egyre hangosabb és toladóbb értékek kerülnek. Ma a kultúra „cikk”, az építészet áru, az új szokások magát a fogyasztást ünneplik. Félő, hogy a várost felemészti, a benne élő embert magával sodorja a mérhetetlenül sok „kulturális” hulladék, hogy elvész az ünnep, egybeolvad az ünnepnek látszó hétköznapokkal, és az öröm helyébe a múlt élvezet kerül. A pécsi valóság sem jobb ennél. Ebben a helyzetben egy épületnek, különösen egy közkönyvtárnak az is feladata, hogy kiemeljen a valóságból, és valódi értékekre mutasson.

A ház terei és a Kaptár

A ház tervezése során a sokféle értelemben megjelenő kettősségek dinamikus szintézisére törekedtem. A földszinti fogadótér és fórum horizontálisan *nyitott*, lelkületében és funkcionális kapcsolataiban együtt él a város öt körülvevő közterületeivel. A felsőbb szintek a bennük folyó tevékenységnek megfelelően inkább *zártak*, befelé fordulóak, a külvilággal a városkép és a táj látványán keresztül tartanak kapcsolatot, ez a kötődés tehát csak a vizualitás szintjén valósul meg. A terek szerkesztése szisztematikus, racionális, flexibilitásukkal a változás, változtatás lehetőségeit hordozzák. A földszint nyitott és a felső szintek zárt, racionális tereit az egész belsőt átfogó, hétköznapi értelemben funkció nélküli, mondhatni irracionális „kaptár” köti össze, melynek függőleges tengelye a terv már említett, eszmei centruma, az állandóság, az absztrakt gondolkodás szimbóluma. Nem pusztán funkció hívta életre, nem a logika, hanem a könyvtárról és a tudásról való elvont gondolkodás eredménye: a tudás szabadságának és fordítva, a szabadság tudásának a metaforája. Az épület belső magjában lévő kaptár olyan biztos pont, ahol a szárnyaló képzelet szabad. A meditáció, a befelé tekintés, a csönd, a szépség, az ideák tere, a katarzisé, amely a lényegét jelentő ideák közelébe repít, és ahol a koncentráció révén a képzelet a megszerzett tudásra alapozva, azt megtermékenyítve új alkotásokhoz vezethet. Ez a tér első pillantásra rejtve marad. Intimitása abból fakad, hogy vállalja, de nem tűzi zászlajára a formálódó gondolatok sebezhetőségét. Inkább védelmet nyújt számukra.

A kétféle térképzés a tudás megszerzésének és használásának különböző minőségeit is megfogalmazza. Hiszen a tudás az információk meg-

szerezésén, azok megértésén és rendszerezésén alapul, hogy aztán az arra kiválasztottak esetében a képzelet erejével továbbléphessen új tudományok és művészi alkotások felé. A pécsi könyvtár épülete ezért egyszerre kíván a biztos, megszerzett tudás és a teremtő képzelet háza lenni. Azé a teremtő képzeleté, amelyről *Pilinszky* így ír: „Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal, szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta. (...) az, amit mi 'teremtő képzeletnek' nevezünk, nem egyéb, mint a képzelet odaadása: passzív teremtés. (Mellette a fantázia a képzelet bocsánatos bűne, örök gyermekbetegsége.) (...). Amikor a lélek elfárad, s vele együtt a képzelet, (...) a világ súlyának mindig teremtő vállalásával szemben fölülkerekedik a világiasság, a testiség, egyszóval az anyagiasság szelleme, inkarnációnknak a nihillel tehermentesített, s a felületig-pillanatig biztosított – és súlyosbított – hiú uralma.”² Látok szépséget abban, hogy a *tudásközpont* elképzelésre egy olyan épülettel válaszolok, amelynek központjába nem a konkrét, állandóan változó tudás kerül, hanem a gondolkodás lehetősége, tehát egy olyan üres tér, amely a benne lévő ember gondolataival telítődhet.

A ház jelentést hordoz, és jó, ha annak megértését különböző korok, kultúrák számára anyagaival, formálásával, tereivel segíti. A pécsi könyvtár homlokzatain meghatározó a mai világszínvonalú technológiát képviselő légies, fehér kerámia-bevonatos üveg. A kaptár belső felületét viszont a sajátosan pécsi Zsolnay burkolat borítja, *Nagy Márta* pécsi keramikumművész alkotása. Fontos volt a „helyi tudás”, a helyi történeti sajátosságok beemelése koncepciómba. A kettős, kontrasztos anyaghasználatnak jelentése van. Egy ilyen tudásközpont minden eszközzel, így az építészet nyelvén is kommunikál tágabb-szűkebb környezetével; egyszerre kapcsolódik a globális és a helyi építészeti kultúrához. Ez a kettősség egy kulturális főváros kapcsán alapvető, hiszen a mi kultúránkat kívánjuk megmutatni a világból ideérkezőknek. Ha a ház csak az általunk beszélt helyi nyelvet használja, az idegenek nem értik, ha csupán a nemzetközi építészeti nyelven szólal meg, sajátosságaink elvesznek. Fontos ezért, hogy az építészeti műnek többféle olvasata legyen: egyszerre legyen helyi és nemzetközi, hagyományra utaló és divatos, történelmi kötődésű és mai, de mindenekelőtt önazonos.

² Pilinszky János: A „teremtő képzelet” sorsa korunkban

Több mint könyvtár

A felépült ház reményeim szerint több lesz egyszerű könyvtárnál: külső és belső kulturális-közösségi tereivel egy új találkozási pont is született a városban. Fórum, olyan értelemben, mint az a Pécsset, fragmentumaiban még ma is meglévő antik római kultúrában volt, s amelynek nyitottsága, demokratikus jellege és szabadsága lehetővé tette, sőt inspirálta az információk áramlását, az emberi kapcsolatok bővülését. A találkozások más dimenzióban is értelmezhetők: a felhalmozott, tárolt és rendszerezett ismeretekkel való érintkezés szintjén. A tudásközpont funkcióinak kettőssége határozta meg a térbeli elrendezést, a térrészek egymáshoz való viszonyát. Az épület logikai rendszerében a kintől befelé való haladás során az élmélyülés útját járhatjuk be, az origó, a már említett „kaptár”, amely mint tér egybefogja a különböző tudásszinteket. Lentről felfelé haladva a hétköznapi eszmecsere és interakció helyszínei felől emelkedünk magasabb régiókba: egészen az új távlatokat nyitó, legfelsőbb szintig. Az itt elhelyezett gyermekkönyvtár a tiszta lap, az ösztönös tudás, az előítéletek nélküli érdeklődés és a jövő metaforája, míg a zenetár az absztrakt tudásé, ami egyenesen a lélekhez szól.

A ház olyan, mint az építője. Nem az antropomorf építészet fogalmai szerinti alaki hasonlóságról van

szó, hanem mélyebb, absztrakt megfelelésről, arról, hogy a ház magán viseli korának és alkotójának minden lényegi tulajdonságát. Az elsődleges érzékelésben a forma ugyan meghatározó, de kis keresgéléssel mögötte mindig megtalálható létrejöttének kiváltó oka, felfedezhetők milyenségének alakító tényezői. Figyelmemet egyre inkább ezek a tényezők kötik le. Ez az oka annak is, hogy e cikk keretében igyekeztem az engem legmélyebben foglalkoztató kérdéseket érinteni. Legfontosabb számomra az elveszni látszó közösségi aspektus felszínén tartása, valamint az, hogy az építészet újra az élet szolgálatába állhasson. Házat építeni egyedül nem lehet, nem is érdemes. Az új pécsi könyvtár is sok-sok együttműködő ember szellemi-fizikai energiáját összegzi, reményeim szerint ez teheti erőssé és szerethetővé.

Beérkezett: 2011. II. 17-én.

Balázs Mihály

(DLA, Kossuth-díjas),
a BME Építésztechnológiai Kar,
Középülettervezési Tanszék
egyetemi docense.
E-mail: balazs.m@kozep.bme.hu

30 éves a zenei CD

1981. április 15-én *Herbert von Karajan* a *Philips* és a *Sony* cégek képviselőivel közösen mutatta be <http://www.spiegel.de/netzwelt/gadgets/0,1518,757347,00.html> a világ első kereskedelmi forgalomban kapható zenei CD-jét. Sejtette, hogy az ezüst „Az új eszköz” éveken belül meghatározóvá vált a piacon, teljesen a háttérbe szorította a bakelitlemezeket és beharangozta a digitális korszakot, amelyben a zenét minőségvesztés nélkül lehet másolni.

Az első CD-t 1979 márciusában alkotta meg a *Philips*, a holland gyártó hamarosan be is mutatta az első lemezeket a közvéleménynek. A végső szabványok kidolgozása további egy évet vett igénybe, ebben már részt vett a *Sony* is. Az első zenei CD-k az *ABBA együttes* „The Visitors” című albumát és *Richard Strauss* „Alpesi szimfónia”-jának egyik előadását tartalmazták. Utóbbi felvételén a karmester *Herbert von Karajan* volt.

A legenda szerint egyébként a CD azért lett pont 12 centiméter átmérőjű és 74 perc tárolására alkalmas, mert a *Philips* mérnökei azt a feladatot kapták, hogy *Beethoven* 9. szimfóniáját rögzítsék az első próbalemezekre. Állítólag azért választották ki ezt a *Beethoven*-darabot, mert *Norio Ohga* akkori *Sony*-alelnök felesége nagyon szerette. A korongra végül egy 1951-ben eljátszott változat felvétele került fel, amelynél a karmester *Wilhelm Furtwängler* volt. Vannak, akik szerint ez a történet igaz, mások kétségbe vonják a valóságát. Ami viszont tény, hogy a CD robbanásszerűen meghódította a világot. A *Dire Straits* 1985-ben a „Brother in Arms” című albumát több mint egymillió példányban adta el. Ez volt az első alkalom, amikor egy album esetében a CD-eladások megelőzték a bakelitlemez-eladásokat. Nem véletlen, hogy az ezüstös diszkeknek köszönhetően az 1980-as évek a zeneipar számára aranykorszakot jelentettek. Akkorra volt az örület, hogy számos korábbi bakelitlemez kiadványt is újra kiadtak, ezúttal CD-n.

Az 1990-es évek elején megszületett egy formátum, ami a CD halálát vezette fel: az MP3. Eredetileg azért találták ki, hogy megkönnyítsék a rádiósok munkáját, de később már bárki használhatta, hiszen volt egy hatalmas előnye: egy CD tartalma néhány tíz megabájtban elfért. Az utolsó szöveget a koporsóba az online kalózkodás felerősödése jelentette. Azóta nem is igazán a letöltések, hanem a streaming-ajánlatok jelentik a legnagyobb problémát a kiadóknak. A Compact Disc végülis legalább 30 évet megélt, ez egy pár évre tervezett technológia esetében komoly siker. Más kérdés, hogy pár év múlva a CD-k bekerülnek majd a bakelitlemezek mellé a múzeumokba...

/SG.hu Hírlevél, 2011. április 18., <http://www.sg.hu/>

(SzP)